

Lekcja z zimnej wojny – korzystając z przykładu komunistycznej dezinformacji w Czechosłowacji, aby lepiej zrozumieć obecne praktyki¹

Peter Rendek

„Nie robili nic, pili bez końca, okradali siebie nawzajem, przyjmowali i dawali łapówki, kłamali w sprawozdaniach z mównic i na łamach gazet; byli wręcz upojeni własną kłamliwością i wzajemnie wieszali sobie na piersiach orderzy.”

Nikołaj Iwanowicz Ryżkow²

Co ma wspólnego komunistyczna przeszłość z dzisiejszym internetowym światem alternatywnych faktów, fałszywych wiadomości, oszustw, teorii spiskowych i tym podobnych? Dziś, podobnie jak w przeszłości, chodzi o szerzenie półprawd, kłamstw, strachu, obaw i niepewności, podważanie stabilności lub kwestionowanie systemu wartości i więzi, na których opiera się europejska demokracja. **Obecne zjawisko rosyjskiej dezinformacji w erze cyfrowej można również zrozumieć przez pryzmat przeszłości.** Możemy się wiele nauczyć z historii [zimnej wojny](#), z działań Związku Sowieckiego i jego satelitów w Europie Wschodniej, którzy poświęcali mnóstwo czasu na działania dezinformacyjne przeciwko demokratycznemu światu.

To, co dzieje się obecnie, ma bezpośrednie i ciągłe powiązania z sowiecką historią zimnej wojny. Co się zmieniło od tamtego czasu? Oczywiście forma. Obecnie „stare sposoby” zastąpił Internet, ale strategia i cele pozostają takie same. Z perspektywy przedinternetowego bloku komunistycznego pod przywództwem Związku

---

¹ Zmodyfikowana wersja tekstu znajduje się na stronie internetowej projektu Platformy Europejskiej Pamięci i Sumienia pt. „Czechoslovakia in the 1948–1989 (dis)information war” [pol.: Czechosłowacja w okresie wojny (dez)informacyjnej w latach 1948–1989] dostępnego od 30.11.2020 r. pod linkiem: www.memoryandconscience.eu/2020/01/07/czechoslovakia-in-the-1948-1989-disinformation-war [dostęp 04.03.2021 r.].

² Nikołaj Iwanowicz Ryżkow (ur. w 1929 r.) – członek Biura Politycznego Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego oraz przewodniczący Rady Ministrów ZSRR w latach 1985–1991. Więcej: Andriej Zubow (red.), *Historia Rosji XX wieku 1894–1922*, przeł. H. Chłystowski i in., Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2016.

Sowieckiego wojna (dez)informacyjna była wymierzona zarówno we własnych obywateli, jak i w obywateli obcych krajów demokratycznych, a także w ich systemy polityczne.

Na przykładzie byłej Czechosłowacji (1948–1989) możemy się dowiedzieć, jak poszczególne narzędzia wojny informacyjnej były wykorzystywane w przeszłości. **Do roku 1989 komunistyczna Czechosłowacja pozostawała aktywnym graczem i sojusznikiem Związku Sowieckiego w wojnie (dez)informacyjnej przeciwko Zachodowi³.** Podobnie było oczywiście w całym regionie Europy Środkowo-Wschodniej przed upadkiem reżimów komunistycznych. **Na poziomie krajowym propaganda i dezinformacja odgrywały kluczową rolę we wspieraniu partii rządzącej**, a także w edukacji i indoktrynacji młodego pokolenia. **Nadal jednak istniały możliwości oglądania i słuchania wolnych i nieocenzurowanych programów oraz czytania publikacji „drugiego obiegu”.** Pomimo zakazu nadawania przez komunistyczny reżim wielu zagranicznych stacji radiowych mieszkańcy mogli korzystać z zachodnioniemieckiej telewizji, austriackiej stacji ORF, brytyjskiej BBC, Głosu Ameryki, Radia Wolna Europa, Deutsche Welle, Radia Watykańskiego itd.

Jakich narzędzi używano do kontroli informacji?

Po lutym 1948 roku, po przejściu władzy przez partię komunistyczną, dość szybko stworzono zinstytucjonalizowane instrumenty kontroli oraz rozpowszechniania propagandy i dezinformacji za granicą oraz wśród własnej ludności. **Media, takie jak gazety, radio i telewizja, natychmiast przeszły gwałtowną „czystkę”, a wszyscy dziennikarze, którzy nie byli lojalni wobec idei nowych rządów, zostali zwolnieni.** Aż do „aksamitnej rewolucji” w 1989 roku nie tylko rygorystycznie trzymano się linii partyjnej, lecz także kontrolą informacji zajmował się państwowy aparat, funkcjonujący pod dyktando partii.

---

³ Bardziej szczegółowe informacje nt. dezinformacji w Czechosłowacji są dostępne na stronie internetowej projektu pt. „Czechoslovakia in the 1948–1989 (dis)information war” [pol.: Czechosłowacja w okresie wojny (dez)informacyjnej w latach 1948–1989]: <https://www.minulost.cz/en/czechoslovakia-disinformation-war-1948-1989> [dostęp 18.03.2021 r.].

Jeszcze do listopada 1989 roku reżim stosował kontrolę korespondencji, by uzyskiwać prywatne informacje od swoich obywateli, chociaż nawet według obowiązującego wówczas kodeksu karnego było to działanie bezprawne. Zadaniem tym zajmowała się tajna policja państwowa (Státní bezpečnost– StB, pol.: Bezpieczeństwo Państwowe) oraz VI Zarząd MSW (Zarząd wykonawczy technik wywiadowczych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej). W wybranych urzędach pocztowych we wszystkich miastach regionalnych utworzono specjalne stanowiska, które obsługiwali przeszkoleni w tym zakresie pracownicy StB. Nadzór nad korespondencją koncentrował się w dużej mierze na „krajach kapitalistycznych”. Ten kanał informacyjny był ważnym źródłem wiadomości dla organów bezpieczeństwa państwa i Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Czechosłowacji.

← Protestujący z czechosłowacką flagą okupują czołg podczas inwazji wojsk Układu Warszawskiego. Praga, sierpień 1968 r.

Sekcja dezinformacyjna czechosłowackiego wywiadu

Celem działań dezinformacyjnych było wywieranie wpływu na stanowiska i działania jednostek, grup ludzi i mieszkańców określonego regionu będącego w kręgu zainteresowania, jak również ośrodków decyzyjnych w kierunku zgodnym z polityką zagraniczną bloku komunistycznego. Planowymi środkami wpływu zajmował się wywiad zagraniczny (I Zarząd MSW - Główny Zarząd Wywiadu StB). Później przekształcił się on w wyspecjalizowaną jednostkę.

Jednostka dezinformacyjna zajmująca się tymi działaniami z czasem zmieniała nazwę:

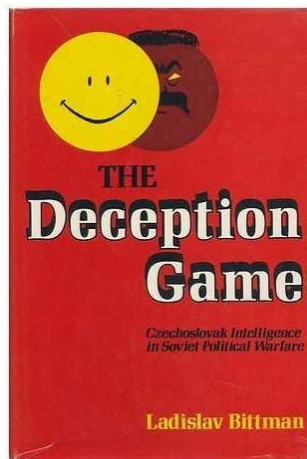
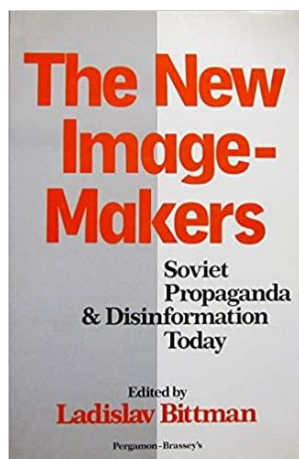
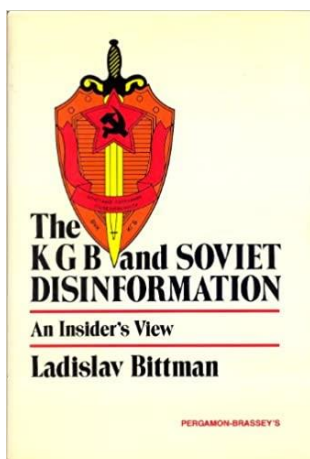
- **1963: Sekcja Dezinformacji Zarządu I,**
- **1964–1968: Sekcja Środków Aktywnych i Dezinformacji – Sekcja 8 Zarządu I,**
- **1969–1971: Departament 1 Sekcja 3 Zarządu B,**
- **1971–1974: Sekcja Działań Psychologicznych Zarządu I,**
- **1974–1989: Sekcja 36 Zarządu I – Środki Aktywne i Wywierania Wpływu.**

W latach sześćdziesiątych do kontrwywiadu cywilnego i wojskowego wprowadzono także małe jednostki dezinformacyjne. Ich działalność była koordynowana za pomocą aparatu podobnego do stosowanego przez Zarząd Wywiadu Sztabu Generalnego Ministerstwa Obrony Narodowej.

Sekcja wywiadu zagranicznego nadzorowała i wykonywała akcje i operacje psychologiczne dotyczące polityki, gospodarki, nauki i techniki, wojskowości, walki z uchodźstwem i emigracją oraz z siłami specjalnymi przeciwnika itp. Aktywne działania były prowadzone w ramach pojedynczych operacji, które realizowały długoterminowe cele strategiczne w konkretnych kwestiach (np. wspieranie „ruchu pokojowego” w Europie Zachodniej, kompromitowanie NATO, emigracji lub opozycji w Czechosłowackiej Republice Socjalistycznej). Coraz liczniejsze operacje koncentrowały się na określonych problemach z zakresu wywiadu zagranicznego w krajach kapitalistycznych i rozwijających się.

W latach 1964–1966 zastępcą jej szefa był mjr Ladislav Bittman „Brychta” (1913–2018), który później, po sierpniowej inwazji na Czechosłowację w [1968 r.](#), uciekł do Stanów Zjednoczonych. Ujawnił on wiele ważnych informacji na temat tej działalności.

Major Ladislav Bittman wstąpił do czechosłowackiego wywiadu świeżo po studiach we wrześniu 1954 r. W 1964 r. brał udział w operacji „Neptun”, niesławnej operacji dezinformacyjnej, w której wykorzystano dokumenty z czasów nazistowskich. Celem było zdyskredytowanie zachodnich polityków **przez ujawnienie nazwisk byłych nazistowskich informatorów w Czechosłowacji, którzy nadal byli wykorzystywani jako szpiegzy w Europie Wschodniej.** Bittman jako szpieg działał w Berlinie i Wiedniu – podczas zimnej wojny obie strony ulokowały tam swoje elitarne placówki szpiegowskie. Po inwazji Układu Warszawskiego na Czechosłowację w sierpniu 1968 r. uciekł do USA, a następnie napisał pamiętnik opublikowany jako *The Deception Game: Czechoslovak Intelligence in Soviet Political Warfare* (Syracuse 1972). Pracował jako autor i wykładowca w dziedzinie dezinformacji i propagandy na Uniwersytecie Bostońskim. W 2009 r. w serialu NBC News Dateline powiedział: „Otwarcie przyznaję, że wyrządziłem wiele szkód Zachodowi, zwłaszcza Stanom Zjednoczonym, jako specjalista od brudnych sztuczek [...]”.

Okładki książki Ladislava Bittmana [dostęp 14.04.2021].
Dostępne w Amazon [od lewej do prawej]:
https://www.amazon.com/gp/product/0080315720/ref=dp_db_a_def_nwt_bibl_vppi_1l,
<https://www.amazon.de/-/en/Ladislav-Bittman/dp/0080349390>, https://www.amazon.com/gp/product/08156680783/ref=dp_db_a_def_nwt_bibl_vppi_13

↑ Ladislav Bittman pracował w Sekcji Środków Aktywnych i Dezinformacji czechosłowackiej Służby Bezpieczeństwa. Podczas Praskiej Wiosny w 1968 r. zdecydował się na ucieczkę do Stanów Zjednoczonych. Zmienił nazwisko na Lawrence Martin-Bittman, został profesorem na Uniwersytecie Bostońskim i opublikował kilka książek na temat dezinformacji.

Czechosłowacka służba, która współpracowała z innymi „bratnimi” formacjami w zdominowanym przez Sowieców bloku wschodnim, była głęboko zaangażowana w fałszerstwa, takie jak kopiowanie podpisów amerykańskich dyplomatów z kartek świątecznych i umieszczanie ich na sfałszowanych dokumentach szczegółowo opisujących rzekome amerykańskie spiski na całym świecie, oraz sabotaż polityczny, w tym zorganizowanie wraz z Sowiecami domu publicznego, aby trzymać zachodniemieckich polityków w szachu pod groźbą ujawnienia ich zdjęć w kompromitujących sytuacjach.

W jakim celu?

Głównymi celami bloku komunistycznego były: tzw. główny wróg, czyli USA i NATO, Wspólnota Europejska, „ośrodki ideowo-dywersyjne” (czyli krytycy i przeciwnicy reżimu spośród emigracji) oraz Watykan. Próbowano też oddziaływać na masową skalę na zachodnią opinię publiczną za pośrednictwem organizacji międzynarodowych, stowarzyszeń „pokojowych”, przez wspieranie wieców i demonstracji antywojennych, partii komunistycznych i socjalistycznych, polityków, dziennikarzy, środowisk akademickich itd.

Jakie były najczęściej stosowane metody?

Czechosłowackie oficjalne operacje dezinformacyjne w okresie przedinternetowym wykorzystywały sieć tajnych współpracowników za granicą (polityków, dziennikarzy, osoby wpływowe itp.). Realizowały one swoje działania takimi sposobami lub kanałami, jak:

- przemówienia, pytania i debaty w parlamencie i w rządzie;
- oficjalne przekazywanie dokumentów;
- sfałszowane notatki i dokumenty instytucji państwowych (kopiowanie podpisów dyplomatów np. z kartek świątecznych i wykorzystywanie ich na sfałszowanych dokumentach), podrobione listy;
- oficjalne interwencje ambasadorów;
- rozprzestrzenianie plotek w kręgach dyplomatycznych;
- listy solidarności przesyłane do urzędników państwowych;

- oświadczenia partii politycznych;
- szantaż;
- publikacja artykułów, dokumentów, komentarzy w prasie, książek, broszur, plakatów i naklejek;
- telegramy protestacyjne i petycje;
- przekazywanie informacji i dezinformacja;
- komentarze radiowe, nadawanie czechosłowackiego radia za granicą;
- filmy telewizyjne i dokumentalne (produkowane w Czechosłowacji);
- listy od czytelników;
- konferencje prasowe, oświadczenia Czechosłowackiej Agencji Informacyjnej;
- interwencje agencyjne, kampanie prasowe;
- dyskusje, konferencje, demonstracje, wiece protestacyjne, spotkania publiczne;
- przemówienia na spotkaniach;
- wystawy fotograficzne;
- napisy na banknotach.

Zakończenie

Każdy reżim totalitarny lub autorytarny kontroluje przepływ wiadomości w obu kierunkach, do wewnątrz i na zewnątrz. Odmawia własnym obywatelom prawa do rzetelnej i prawdziwej informacji, za granicą zaś przedstawia siebie w dobrym świetle, a państwo, w którym rządzi – niczym raj na ziemi.

Jak wskazują doświadczenia z naszej niedawnej przeszłości, zakrojone na szeroką skalę kampanie rozpowszechniania fałszywych informacji i dezinformacji wymagają dziś dużego wsparcia politycznego i finansowego oraz struktur i liderów, którzy będą je organizować, a także zaangażowania wielu osób. **Od odbiorców takich informacji wymaga to elementarnej wiedzy o tym, jak działa przepływ informacji, ale przede wszystkim krytycznego podejścia oraz umiejętności analizowania i porównywania źródeł.**

Tłumaczenie: Mikołaj Sekrecki

Redakcja: Anna Kaniewska